

dr Anne-Marie Weber, LL.M. Berkeley

Autorka jest adiunktem w Katedrze Prawa Handlowego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego (ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7164-7571>).

Aleksandra Szczęśna

Autorka jest aplikantką radcowską przy Okręgowej Izbie Radców Prawnych w Warszawie (ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8853-9048>).

Udział w autorstwie tekstu:

Anne-Marie Weber – 60%

Aleksandra Szczęśna – 40%

Zrównoważony ład korporacyjny en français

Słowa kluczowe: zrównoważony ład korporacyjny, zrównoważony rozwój, łańcuch wartości, należyta staranność, interes spółki

Niniejszy artykuł stanowi kontynuację analizy dotyczącej zrównoważonego ładu korporacyjnego jako potencjalnego kierunku ewolucji polskiego prawa spółek¹. W artykule wprowadzającym przedstawiono kluczowe pojęcia oraz wskazano instytucje prawa spółek relewantne z perspektywy postulatu zrównoważonego ładu korporacyjnego². Ponadto nakreślony został stan międzynarodowej debaty akademickiej i tendencje reformatorskie w prawie unijnym. Niniejszy tekst prawnoporównawczy ma za zadanie przybliżyć podejście przyjęte względem zrównoważonego ładu korporacyjnego w prawie francuskim.

I. Uwagi wprowadzające

Na wstępie warto zaznaczyć, że francuskie podejście do zagadnienia zrównoważonego ładu korporacyjnego jest bardziej owocem długotrwałej ewolucji niż rewolucji³. Przede wszystkim wynika to z charakterystycznego dla Francji modelu „nadreńskiego kapitalizmu”⁴, który w ustroju wolnej gospodarki rynkowej akcentuje element sprawiedliwości społecznej⁵. Przekłada się to na wykładnię przepisów prawa spółek kluczową z punktu widzenia ładu korporacyjnego⁶. Jednocześnie postulat uwzględniania czynników zrównoważonego rozwoju w prowadzonej

przez spółki handlowe działalności znalazł w ostatnich latach we Francji bezpośrednie odzwierciedlenie w kilku inicjatywach reformatorskich.

Podczas gdy w większości państw członkowskich UE, w których prowadzone były działania legislacyjne na rzecz zrównoważonego ładu korporacyjnego, zdecydowano się na zastosowanie punktowej strategii regulacyjnej, we Francji posłużono się gamą zróżnicowanych instrumentów. Francja przyjęła w konsekwencji pozycję światowego lidera w zakresie wdrażania idei zrównoważonego rozwoju gospodarczego do reżimu prawa spółek⁷. Stanowiło to dla Komisji Europejskiej kluczową inspirację w pracach nad dyrektywą o obowiązku należytej staranności zrównoważonych spółek (ang. *Corporate Sustainability Due Diligence Directive*)⁸. Szkielec normatywny francuskiego zrównoważonego ładu korporacyjnego jest zatem szczególnie predestynowany do niniejszej prawnoporównawczej analizy.

1 Artykuł stanowi rezultat projektu badawczego finansowanego przez grant rządu francuskiego Campus France przyznany Anne-Marie Weber, realizowanego w ramach stażu naukowego w Institut de Recherche Juridique de la Sorbonne – Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne.

2 Zob. A.-M. Weber, Z. Mazur, A. Szczęśna, *Zrównoważony ład korporacyjny (sustainable corporate governance) – kierunek ewolucji polskiego prawa spółek?*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2022/6, s. 20 i n.

3 Tak wnikliwie monograficznie: C. Malecki, *Responsabilité sociale des entreprises. Perspectives de la gouvernance d'entreprise durable*, Paris 2014.

4 Pojęcie nawiązuje do podziału modeli kapitalizmu na model nadreński i model anglosaski, którego dokonał M. Albert, *Kapitalizm kontra kapitalizm*, Kraków 1994.

5 Szerzej na temat francuskiego modelu kapitalizmu w literaturze polskiej por. m.in. M. Pachocka, *Model kapitalizmu we Francji w świetle wybranych koncepcji badawczych* [w:] *Kapitalizm czy kapitalizmy? Anatomia i ewolucja formacji*, red. J. Osiński, Warszawa 2012, s. 387–411.

6 Tak również: V. Magnier, *Old-Fashioned yet Innovative. Corporate Law, Corporate Governance and Sustainability in France* [w:] *The Cambridge Handbook of Corporate Law, Corporate Governance and Sustainability*, red. B. Sjöfjell, M. Bruner, Cambridge 2019, s. 276–277.

7 H. Fleischer, *Unternehmensinteresse und intérêt social: Schlüsselfiguren aktienrechtlichen Denkens in Deutschland und Frankreich*, „Zeitschrift für Unternehmens- und Gesellschaftsrecht” 2018, s. 705.

8 Wniosek – dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie należytej staranności przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju oraz zmieniająca dyrektywę (UE) 2019/1937, COM(2022) 71 final – dalej projekt CSDDD. W ramach memorandum wprowadzającego do projektu CSDDD Komisja Europejska powołuje się kilkakrotnie wprost na francuskie reformy w zakresie zrównoważonego ładu korporacyjnego.

Celem niniejszego opracowania jest naszkicowanie kluczowych kroków legislacyjnych podjętych przez francuskiego ustawodawcę w celu implementacji idei *sustainability* za pośrednictwem instrumentów prawnych kształtujących ład korporacyjny spółek kapitałowych. Kolejno zostaną omówione strategie regulacyjne dotyczące raportowania niefinansowego (pkt 2), obowiązków należytej staranności w łańcuchu dostaw (pkt 3), definicji interesu spółki, celu spółki, a co za tym idzie – obowiązków piastunów (pkt 4), jak również dotyczące certyfikacji spółek „z misją” (pkt 5).

2. Raportowanie niefinansowe

Wyprzedzając legislację na poziomie unijnym w ramach dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/95/UE⁹, Francja jako – jak się wydaje – pierwszy kraj w UE¹⁰ wprowadziła ustawą w sprawie nowych regulacji ekonomicznych (fr. *relative aux nouvelles régulations économiques*)¹¹ wymogi raportowania niefinansowego. Stosownie do art. 116 ustawy NRE na spółki notowane (fr. *sociétés cotées*) został nałożony obowiązek sporządzania rocznego sprawozdania zarządu (fr. *rapport de gestion*) zawierającego opis wpływu działalności spółki na czynniki środowiskowe i społeczne, a także sposobu, w jaki ten wpływ jest uwzględniany w strategii spółki¹².

Jak wykazał raport sporządzony w 2007 r. oceniający skutki ustawy NRE, obowiązki raportowania niefinansowego prawidłowo wykonywała jedynie około połowa zobowiązanych spółek. Jako przyczynę takiego stanu rzeczy zidentyfikowano przede wszystkim brak wystarczająco dolegliwych sankcji w przypadku niepublikowania informacji oraz trudności finansowe i techniczne w dokonaniu oceny wpływu spółki na środowisko¹³. Niska ocena efektywności ustawy NRE przyczyniła się do ponownego podjęcia zagadnienia raportowania niefinansowego w 2007 r. w ramach otwartej debaty publicznej zatytułowanej *Grenelle de l'environnement*, która toczyła się we Francji między wrześniem a grudniem 2007 r.¹⁴ Jej celem było podjęcie długofalowych decyzji w zakresie środowiska i zrównoważonego rozwoju. Skutkiem tej

inicjatywy politycznej było przyjęcie ustawy o programie związanym z realizacją *Grenelle Environnement* (fr. *de programmation relative à la mise en œuvre du Grenelle de l'environnement*)¹⁵ oraz ustawy w sprawie krajowego zobowiązania do ochrony środowiska (fr. *portant engagement national pour l'environnement*)¹⁶. Przyjęcie ustawy Grenelle II pogłębiło wynikające z ustawy NRE obowiązki dotyczące raportowania niefinansowego¹⁷. Po pierwsze, rozszerzono zakres podmiotowy obowiązku raportowania niefinansowego poprzez objęcie nim również dużych spółek nienotowanych¹⁸. Po drugie, wprowadzono kontrolę publikowanych informacji niefinansowych przez niezależną instytucję zewnętrzną akredytowaną przy Francuskiej Komisji Akredytacyjnej (fr. *Comité français d'accréditation – Cofrac*), która sporządza raport potwierdzający jakość i dokładność dostarczonych informacji niefinansowych. Po trzecie, rozszerzono oraz doprecyzowano treść i zakres czynników, których ocenę spółka powinna przeprowadzić¹⁹. Ponadto ustawa Grenelle II również wprowadziła mechanizm odpowiedzialności spółek matek za szkody środowiskowe spowodowane przez ich spółki zależne²⁰.

Choć raportowanie niefinansowe nie kreuje konkretnych obowiązków w zakresie zrównoważonego ładu korporacyjnego, to jednak konieczność publicznego odniesienia się do kwestii ekologicznych lub społecznych tworzy potencjalny koszt reputacyjny związany z przyznaniem się do niezrównoważonej działalnością spółki, a tym samym przez swoistą pośrednią presję wymusza wrażliwość na kształtowanie strategii i struktury organizacyjnej spółki w sposób odpowiadający idei *sustainability*²¹. Naturalnie, ze strategią regulacyjną polegającą na raportowaniu niefinansowym wiąże się szereg ryzyk realizowania przez spółki nałożonych obowiązków w sposób oportunistyczny. Może się to przejawiać w szczególności w tzw. *greenwashingu*, który w kontekście raportowania niefinansowego sprowadza się do manipulacji informacjami niefinansowymi w sposób przedstawiający działalność spółki jako bardziej zrównoważoną niż jest w rzeczywistości²².

Jak wynika z powyższych uwag, strategia regulacyjna przewidująca obowiązki w zakresie raportowania niefinansowego oddziaływała na ład korporacyjny największych

9 Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/95/UE z 22.10.2014 r. zmieniająca dyrektywę 2013/34/UE w odniesieniu do ujawniania informacji niefinansowych i informacji dotyczących różnorodności przez niektóre duże jednostki oraz grupy (Dz. Urz. UE L 330, s. 1) – dalej NFRD. Por. szerzej: A.-M. Weber, Z. Mazur, A. Szczęśna, *Zrównoważony...*, s. 24–25.

10 V. Magnier, *Old-Fashioned...*, s. 276.

11 Loi n° 2001-420 du 15 mai 2001 relative aux nouvelles régulations économiques, JORF n° 113 du 16 mai 2001, texte n° 2 – dalej ustawa NRE.

12 Szerzej: F.G. Trébulle, *L'environnement en droit des affaires* [w:] *Aspects actuels du droit des affaires. Mélanges en l'honneur de Yves Guyon*, Dalloz 2003, s. 1035 i n.; R. Damien, *L'urgence écologique, un nouvel objet politique?* [w:] *Le monde émergent*, t. 1, *Les nouveaux défis environnementaux*, red. Y.-Ch. Zarka, Paris 2010, s. 33 i n.; C. Malecki, *Responsabilité...*, s. 92 i n.

13 Por. Inspection générale de l'Environnement, Conseil général des Mines, Inspection générale des Affaires sociales, *Rapport de Mission sur l'application de l'article 116 de la loi sur les nouvelles régulations économiques. Mise en œuvre par les entreprises françaises cotées de l'obligation de publier des informations sociales et environnementales*, <https://www.vie-publique.fr/sites/default/files/rapport/pdf/094000526.pdf> (dostęp: 4.07.2022 r.).

14 Direction de l'information légale et administrative, *Le Grenelle de l'environnement: quels engagements?*, <https://www.vie-publique.fr/eclairage/268585-le-grenelle-de-lenvironnement-quels-engagements> (dostęp: 4.07.2022 r.).

15 Loi n° 2009-967 du 3 août 2009 de programmation relative à la mise en œuvre du Grenelle de l'environnement, JORF n°0179 du 5 août 2009 – dalej ustawa Grenelle.

16 Loi n° 2010-788 du 12 juillet 2010 portant engagement national pour l'environnement, JORF n°0160 du 13 juillet 2010 – dalej ustawa Grenelle II.

17 N. Cuzacq, *Le nouveau visage du reporting extra-financière*, „Revue des sociétés” 2018, s. 347 i n.

18 Jako kryteria wyodrębniające duże spółki nienotowane przyjęto wartość bilansową spółki oraz liczbę zatrudnianych pracowników.

19 P.-H. Conac, *The reform of articles 1833 on social interest and 1835 on the purpose of the company of the French Civil Code: recognition or revolution* [w:] *Festschrift für Karsten Schmidt zum 80. Geburtstag*, t. 1, Monachium 2019, s. 214; C. Malecki, *Responsabilité...*, s. 95.

20 P. Merle, A. Fauchon, *Droit commercial: Sociétés commerciales*, Dalloz 2022, nb 798, s. 977–978.

21 Por. szerszą analizę wpływu raportowania niefinansowego na zrównoważony ład korporacyjny w A.-M. Weber, Z. Mazur, A. Szczęśna, *Zrównoważony...*, s. 24–25.

22 Szersza analiza zjawiska *greenwashingu* przekracza ramy niniejszego opracowania – por. wnikiwie: S.V. de Freitas Netto, M.F.F. Sobral, A.R.B. Ribeiro, G.R. da Luz Soares, *Concepts and forms of greenwashing: a systematic review*, „Environmental Sciences Europe” 2020/32; P. Seele, L. Gatti, *Greenwashing revisited: in search of a typology and accusation-based definition incorporating legitimacy strategies*, „Business Strategy and the Environment” 2015/2, s. 239–252.

francuskich spółek jeszcze znacznie przed wdrożeniem stosownych regulacji na poziomie unijnym. W rezultacie francuskie spółki mają dłuższą historię w zakresie inkorporowania elementów postulatu zrównoważonego rozwoju do swojej działalności, a konsensus polityczny i dyskurs publiczny dotyczący tego zagadnienia są dojrzsze niż w większości państw członkowskich UE. Może to stanowić – obok wspomnianych argumentów płynących z historycznie uwarunkowanego modelu francuskiego kapitalizmu – uzasadnienie dla gotowości francuskiego ustawodawcy do podjęcia pionierskich działań w zakresie dalej idących instrumentów prawnych dotyczących zrównoważonego ładu korporacyjnego, o których mowa w pkt 3–5 poniżej.

3. Obowiązki należytej staranności w łańcuchu wartości

Kolejna strategia regulacyjna w zakresie zrównoważonego ładu korporacyjnego przyjęta przez francuskiego ustawodawcę sprowadza się do uregulowania obowiązków należytej staranności (fr. *devoir de vigilance*) w ramach łańcucha wartości²³. Francuski ustawodawca wprowadził te obowiązki na początku 2017 r. – ponownie jako pierwszy w Europie – ustawą w sprawie obowiązku należytej staranności spółek matek i przedsiębiorstw zlecających (fr. *relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre*)²⁴. Cel ustawy o należytej staranności ogniskuje się wokół zobowiązania spółek do oceny i ograniczania ryzyka wystąpienia poważnych naruszeń (fr. *les atteintes graves*) praw człowieka i podstawowych wolności, zdrowia i bezpieczeństwa ludzi oraz środowiska naturalnego. Choć obowiązek należytej staranności stanowił już rozpoznawaną kategorię w obrębie prawa publicznego międzynarodowego²⁵, to jednak intencja ograniczenia negatywnych skutków zewnętrznych (ang. *negative externalities*) działalności spółek przez określenie obowiązków należytej staranności w prawie prywatnym stanowiła novum²⁶. Ustawa o należytej staranności stanowiła w tym zakresie reakcją na udokumentowane przypadki nadużyć ze strony transgranicznych grup kapitałowych, służące jako podstawa do formułowania tezy, że krajowe i międzynarodowe ramy prawne lub dobrowolne standardy²⁷ nie pozwalają na efektywne

pociągnięcie spółek do odpowiedzialności²⁸. Oprócz niejednorodnych wymogów prawnych wynika to ze złożoności, skali i zasięgu struktur korporacyjnych, jak również z praktycznych barier, na jakie napotykają ofiary naruszeń.

Ustawa o należytej staranności odchodzi zatem od tradycyjnego rozumienia obowiązków transgranicznie działających grup kapitałowych, sprowadzających się do wymogu przestrzegania przez poszczególne ogniwa podmiotowe takich grup lokalnych wymogów prawnych²⁹. Obowiązek należytej staranności wymaga od spółek podjęcia kroków w celu zaradzenia ryzyku wystąpienia naruszeń praw człowieka i środowiska naturalnego, niezależnie od tego, czy takie naruszenie jest sankcjonowane w prawie kraju, w którym do niego doszło. Nadaje to obowiązkowi należytej staranności element proaktywności oraz extraterytorialnego oddziaływania, który może być oceniany jako zbyt daleko idący i „imperialistyczny”³⁰. Ustawa o obowiązku należytej staranności jest też przez część francuskiej doktryny postrzegana jako przejaw delegowania zadań i funkcji publicznych związanych z wyzwaniem zrównoważonego rozwoju na podmioty prywatne³¹.

Wdrożenie daleko idących obowiązków dla francuskich spółek nastąpiło w drodze bardzo zwięzłego tekstu normatywnego, składającego się jedynie z trzech artykułów, w tym dwóch implementowanych do treści art. L225-102-4 oraz art. L225-102-5 francuskiego kodeksu handlowego (fr. *Code de commerce*, dalej – C.com.). Zakres podmiotowy ustawy o należytej staranności obejmuje spółki kapitałowe o charakterze akcyjnym (*société anonyme* – SA, *société en commandite par actions* – SCA, *société européenne* – SE, *société par actions simplifiées* – SAS) z siedzibą we Francji, zatrudniające ponad 5000 pracowników, a także spółki z siedzibą poza Francją, ale z oddziałami we Francji, które zatrudniają ponad 10 000 pracowników. Wątpliwości może natomiast budzić nieobjęcie zakresem podmiotowym ustawy o obowiązku należytej staranności spółek z ograniczoną odpowiedzialnością (*société responsabilité limitée* – SARL) lub nawet spółek osobowych. Wykluczyło to niektórych znaczących graczy z reżimu regulacji, w tym np. H&M Hennes & Mauritz (SARL) lub Peugeot Citroën Sochaux (*société en*

23 Pojęcie łańcucha wartości jest używane w myśl koncepcji M.E. Portera jako całościowy kształt działań podejmowanych przez spółkę, aby opracować, wytworzyć, sprzedać i dostarczyć dane dobro lub usługę. Często w praktyce zamiennie używane jest zakresowo węższe pojęcie łańcucha dostaw.

24 Loi n° 2017-399 du 27 mars 2017 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre, JORF n°0074 du 28 mars 2017 – dalej ustawa o należytej staranności.

25 T. Koivurova, *Due Diligence* [w:] *Max Planck Encyclopaedia of Public International Law*, red. R. Wolfrum, Oksford 2010.

26 Tak: M.-A. Moreau, *L'originalité de la loi française du 27 mars 2017 relative au devoir de vigilance dans les chaînes d'approvisionnement mondiales*, „Droit social” 2017/10, s. 792–797.

27 Jako najpowszechniej uznane należy wskazać standardy ONZ z 2011 r. pt. „United Nations' Guiding Principles on Business and Human Rights”, https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf (dostęp: 4.07.2022 r.).

28 Taki mocno niepokojący wniosek płynie z przeprowadzonego w 2018 r. badania „Corporate Human Rights Benchmark”, które oceniło 101 największych spółek giełdowych na świecie w trzech branżach (produkty rolne, odzież i wydobycie) [por. A. Marx, C. Bright, J. Wouters, *Access to legal remedies for victims of corporate human rights abuses in third countries*, Lowanium 2019, s. 107, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/603475/EXPO_STU\(2019\)603475_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/603475/EXPO_STU(2019)603475_EN.pdf) (dostęp: 4.07.2022 r.)], jak również z raportu zleconego przez Komisję Europejską (por. F. Torres-Cortés, C. Salinier, H. Deringeri i in., *Study on due diligence requirements through the supply chain: final report*, Helsinki 2020, <https://data.europa.eu/doi/10.2838/39830> (dostęp: 4.07.2022 r.) – dalej raport UE o należytej staranności).

29 Por. OECD, *Wytuczne OECD dotyczące należytej staranności w odpowiedzialnym prowadzeniu działalności biznesowej*, 2018, <http://mneguidelines.oecd.org/oecd-due-diligence-guidance-for-responsible-business-conduct-polish-version.pdf> (dostęp: 4.07.2022 r.).

30 A. Pietrancosta, *Codification in company law of general CSR requirements. Pioneering recent French reforms and EU perspectives*, „European Corporate Governance Institute – Law Working Paper” 2022/639, s. 15, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4083398 (dostęp: 4.07.2022 r.).

31 D. de Saint-Affrique, *De l'opportunité de légiférer sur le devoir de vigilance: choix compassionnel pertinent ou inadapte?*, „La Semaine Juridique Entreprise et Affaires” 2017/5, s. 1064; C. Malecki, *Le devoir de vigilance des sociétés mères et entreprises donneuses d'ordres: était-ce bien raisonnable?*, „Bulletin Joly Sociétés” 2017/5, s. 298; A. Reygrobellet, *Devoir de vigilance ou risque d'insomnies?*, „Revue Lamy Droit des affaires” 2017/128, s. 35.

nom collectif – SNC)³². Należy jednak zauważyć, że choć obowiązki wynikające z ustawy o należytej staranności bezpośrednio wiążą z uwagi na swój zakres podmiotowy niedużą grupę największych spółek (przyjmuje się, że jest ich około 260)³³, to jednak monitorowanie przez te spółki całego swojego łańcucha wartości w istocie pośrednio rozszerza te obowiązki na zasadzie „efektu skraplania” (ang. *trickle-down effect*)³⁴.

Centralny obowiązek wynikający z tej ustawy polega na opracowaniu i opublikowaniu planu należytej staranności (fr. *plan de vigilance*), który dotyczy metodyki zapobiegania i wykrywania poważnych naruszeń we wskazanych obszarach w ramach całego łańcucha wartości zobowiązanej spółki, tj. na terytorium Francji lub poza nim oraz przez jej spółki zależne i podwykonawców. Plan należytej staranności stanowi fundament merytoryczny dla obowiązku przestrzegania tej strategii w zakresie identyfikowania i zapobiegania istotnym naruszeniom. Powinien on zawierać następujące elementy: 1) procedurę identyfikowania, analizy i oceny ryzyk istotnych naruszeń; 2) procedurę oceny spółek zależnych, wykonawców i dostawców, z którymi są nawiązywane stosunki gospodarcze; 3) sposoby mitygacji i przeciwdziałania istotnym naruszeniom; 4) mechanizm sygnalisty umożliwiający zgłaszanie istotnych naruszeń oraz 5) system weryfikacji i oceny efektywności tych środków. Publikacja planu należytej staranności, jak również opisu jego implementacji, następuje wraz z rocznym sprawozdaniem finansowym.

W zakresie naruszeń obowiązków wyróżnić można przede wszystkim brak sporządzenia i opublikowania planu należytej staranności, który może być egzekwowany pod groźbą zastosowania grzywny w drodze powództwa przymuszającego. Pierwotnie przewidziana surowa kara administracyjna³⁵ została uznana za niekonstytucyjną³⁶. W przypadku zaś braku wywiązania się przez spółki z wynikających z planu obowiązków należytej staranności lub ich nienależytego wykonania zastosowanie znajduje sankcja odpowiedzialności cywilnoprawnej, która może być egzekwowana przez każdy poszkodowany podmiot³⁷. Jednocześnie ustawa o obowiązku należytej staranności nie definiuje precyzyjnie pojęcia poważnego naruszenia, sygnalizując jedynie sferę wystąpienia tych zdarzeń, tj. prawa człowieka i podstawowe wolności, zdrowie i bezpieczeństwo ludzi oraz środowisko naturalne. Również w ramach tego zakresu naruszeń pierwotnie projektowana surowa kara administracyjna została obalona przez sąd konstytucyjny, ponieważ jej nałożenie było powiązane z niewystarczająco precyzyjnymi przesłankami³⁸.

Uznanie dla pionierskiego charakteru ustawy o należytej staranności wyrażane na forum międzynarodowym³⁹ nie w pełni odzwierciedliło się w opiniach przedstawicieli

doktryny we Francji⁴⁰. Krytykowano sposób przebiegu procesu legislacyjnego jako nieministerialny, a tym samym pozbawiony elementu oceny skutków regulacji (tzw. *impact assessment*), oraz silny wpływ grup lobbujących⁴¹. Wskazywano również, że obecny reżim bazujący na dobrowolnych standardach działa efektywnie i stawia francuskie spółki w zakresie przestrzegania tych standardów w czołówce światowej⁴². Krytycznie oceniano także wpływ ustawy o należytej staranności na zagranicznych partnerów biznesowych francuskich spółek w krajach rozwijających się, którzy mogą zostać porzuceni na rzecz mniej ryzykownych partnerów⁴³. Potencjalne ujemne skutki dostrzegano również po stronie zobowiązanych spółek, które zostaną poddane reżimowi zakłócającemu konkurencję międzynarodową, co z kolei wpłynie na osłabienie atrakcyjności Francji jako kraju inkorporacji spółki, bez jednoczesnego osiągnięcia celów w zakresie zapobiegania naruszeniom⁴⁴.

Aktualnie w związku z inwazją Rosji na Ukrainę na gruncie przepisów ustawy o należytej staranności przeciwko koncernowi TotalEnergies wystąpiły dwie organizacje pozarządowe: Greenpeace France i Les Amis de la Terre France⁴⁵. Bazując na doniesieniach prasowych⁴⁶, na chwilę obecną koncern w wyniku licznych nacisków wskazał, że mimo opóźnienia (przez co należy rozumieć początkową odmowę zerwania związków ekonomicznych z Rosją) dołączy do działań mających na celu wyrażenie sprzeciwu względem agresji Rosji na Ukrainę, i dokonał odpisu aktualizacyjnego w zakresie projektu Arctic LNG 2 prowadzonego z rosyjskim Novatekiem. Dodatkowo, zgodnie z oświadczeniem opublikowanym na stronie TotalEnergies⁴⁷, koncern nie zamierza w najbliższej perspektywie inwestować kapitału w projekty w Rosji. Co więcej, TotalEnergies planuje jak najszybciej, a najpóźniej do końca 2022 r., zaprzestać zawierania i odnawiania kontraktów na zakup rosyjskiej ropy i produktów naftowych.

4. Interes spółki a obowiązki piastunów

Kolejnym kamieniem milowym na ścieżce ku zrównoważonemu łaadowi korporacyjnemu francuskich spółek

32 A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 21.

33 S. Bommiere, L. Chatelain, C. Loyer, *Le radar du devoir de vigilance. Identifier les entreprises soumises à la loi*, 2021, <https://plan-vigilance.org/wp-content/uploads/2021/07/2021-07-05-Radar-DDV-Rapport-2021.pdf> (dostęp: 4.07.2022 r.).

34 A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 23.

35 Określana także jako „drakońska”; tak: I. Barsan, *Corporate accountability: non-financial disclosure and liability – A French perspective*, „European Company and Financial Law Review” 2017/3, s. 403.

36 Decyzja francuskiej Rady Konstytucyjnej (Conseil Constitutionnel) z 23.03.2017 r., 2017-750 DC, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2017/2017750DC.htm> (dostęp: 4.07.2022 r.).

37 A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 15, 34.

38 Conseil Constitutionnel, Décision n° 2017-750 DC du 23 mars 2017, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2017/2017750DC.htm> (dostęp: 4.07.2022 r.).

39 Por. m.in. raport UE o należytej staranności.

40 Por. m.in. C. Malecki, *Devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre: la France peut-elle faire cavalier seul?*, „Bulletin Joly Sociétés” 2015/4, s. 171; I. Barsan, *Corporate...*, s. 404.

41 A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 16.

42 A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 16, który przywołuje w tym zakresie badanie EcoVadis z 2019 r. zleczone przez francuski rząd pt. *Comparatif de la performance RSE des entreprises françaises avec celle des pays de l'OCDE et des BRICS*, https://www.economie.gouv.fr/files/files/directions_services/mediateur-des-entreprises/barometre_ecovadis.pdf (dostęp: 4.07.2022 r.).

43 Conseil général de l'économie, A. Duthilleul, M.M. de Jouvenel, *Evaluation de la mise en oeuvre de la loi n° 2017-399 du 27 mars 2017 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et entreprises donneuses d'ordres*, styczeń 2020, s. 36, www.economie.gouv.fr/files/files/directions_services/cge/devoirs-vigilances-entreprises.pdf (dostęp: 4.07.2022 r.).

44 A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 16.

45 Les Echos, *Des ONG demandent le départ de TotalEnergies de la Russie*, 15.03.2022, <https://www.lesechos.fr/industrie-services/energie-environnement/des-ong-demandent-le-depart-de-totalenergies-de-la-russie-1393591> (dostęp: 4.07.2022 r.).

46 Bloomberg, *TotalEnergies Starts Pullback From Russia With \$4 Billion Charge*, 27.04.2022 r., <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-04-27-totalenergies-takes-4-1-billion-charge-on-russian-lng-project> (dostęp: 4.07.2022 r.).

47 TotalEnergies, *Russia: TotalEnergies Shares Its Principles of Conduct*, <https://totalenergies.com/media/news/press-releases/russia-totalenergies-shares-its-principles-conduct> (dostęp: 4.07.2022 r.).

było uchwalenie w maju 2019 r. ustawy w sprawie rozwoju i transformacji przedsiębiorstw (fr. *relative à la croissance et la transformation des entreprises*)⁴⁸. Kluczowa zmiana wprowadzona ustawą PACTE dotyczyła modyfikacji treści art. 1833 francuskiego kodeksu cywilnego (fr. *Code civil*, dalej C.civ.), uważanego w doktrynie za wyznacznik dla pojmowania kategorii interesu spółki (fr. *intérêt social*)⁴⁹. Od lat 90. ubiegłego wieku oznaczało to przede wszystkim postrzeganie istoty spółki na tle art. 1882 C.civ. jako umowy zawartej w interesie wspólników (fr. *théorie contractuelle*)⁵⁰. Zgodnie z większościowym poglądem twierdzono, że ówczesne brzmienie art. 1833 C.civ., mówiące o tworzeniu spółki „dla realizacji wspólnego interesu wspólników” (fr. *intérêt commun des associés*), należy odczytywać *de facto* jako definiujące interes spółki⁵¹. Między wspólnym interesem akcjonariuszy a interesem spółki stawiano znak równości⁵².

Podobnie jak w Polsce⁵³, przyczynkiem do dyskusji nad treścią interesu spółki w orzecznictwie i doktrynie stała się zwłaszcza zarówno kwestia nadużywania uprawnień wspólnika większościowego (fr. *abus de majorité*)⁵⁴, jak i problematyka niewłaściwego wykorzystania majątku spółki (fr. *abus de biens sociaux*)⁵⁵. Koncepcja interesu spółki rozumianego jako byt odrębny (autonomiczny) od wypadkowej interesów wspólników, kształtująca się w przywołanych nurtach orzeczniczych, nie była jednak powszechnie akceptowana przez doktrynę⁵⁶.

Zwiększone zainteresowanie funkcją spółki w społeczeństwie zarówno we Francji, jak i na całym świecie przyniósł kryzys finansowy lat 2007–2009⁵⁷. Krytyka krótkowzrocznych strategii inwestycyjnych akcjonariuszy (tzw. *short-termism*) i przypisanie im roli przyczyny kryzysu osłabiły zaufanie społeczeństwa do sposobu funkcjonowania spółek – szczególnie dużych korporacji, których bankructwa skutkują doniosłymi społecznymi efektami zewnętrznymi (tzw. *negative externalities*). Stworzyło to we Francji podłoże polityczne do działań w kierunku swoistego uspołecznienia spółek⁵⁸ oraz

wznieciło w naukach prawnych debatę⁵⁹, która w naukach o zarządzaniu znajdowała już od dłuższego czasu swoje odzwierciedlenie w upowszechniającej się koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu (ang. *corporate social responsibility* – CSR; fr. *responsabilité sociale des entreprises* – RSE)⁶⁰.

Bezpośredni impuls do legislacyjnych prac nad rewizją treści art. 1833 *Code civil* stanowił opublikowany w marcu 2018 r. raport Notat-Sénard⁶¹, przygotowany na zlecenie ministerstw ekologicznej i solidarnej transformacji, sprawiedliwości, gospodarki, finansów i pracy. Kluczowym deklarowanym celem raportu Notat-Sénard było „przywrócenie spółce jej istoty”⁶². Zdaniem jego autorów takie podejście miało skłonić duże spółki do robienia na skalę globalną tego, co często robią już spółki działające w mniejszej skali, a wszystko to w duchu ekonomii społecznej i solidarnej, która ma stanowić „trzecią drogę” z pogranicza sektora przedsiębiorczości oraz sektora organizacji pozarządowych niedziałających w celu maksymalizacji zysku⁶³. Postawiono w nim wyraźną tezę, że spółkom nie służy krótkowzroczność inwestorów i finansjalizacja (fr. *financiarisation*, ang. *financialization*) ekonomii⁶⁴. Remedium na te bolączki ma stanowić działanie spółek na rzecz interesu zbiorowego, co będzie szczególnie cenne, gdy ich dążenia będą wycelowane w rozwiązywanie problemów społecznych i środowiskowych. Wykreowane w raporcie Notat-Sénard rekomendacje zostały pogrupowane według metody wdrożenia na legislacyjno-prawne i fakultatywno-prawne instrumenty oraz narzędzia polegające na stosowaniu prawa w ramach administracji publicznej.

Sztandarowy instrument legislacyjny implementowany ustawą PACTE ogniskuje się wokół zmiany art. 1833 *Code civil*, a w ślad za tym treści art. L225-35 C.com. Pierwotne brzmienie paragrafu pierwszego art. 1833 C.civ.: „Wszystkie spółki muszą mieć cel zgodny z prawem i powinny być tworzone we wspólnym interesie wspólników” uzupełniono przez paragraf drugi stanowiący, iż: „Spółka jest zarządzana w swoim własnym interesie, z uwzględnieniem społecznych i środowiskowych aspektów swojej działalności”. W rezultacie doszło do wyraźnej normatywnej autonomizacji istoty spółki i odcięcia tym samym tradycyjnego, *stricte* kontraktowego rozumienia interesu spółki jako prostej pochodnej interesów wspólników⁶⁵.

Co więcej, ustawa PACTE wyznacza elementy treści tak konstruowanego interesu spółki, wskazując, że proces jego ustalenia musi uwzględniać zarówno społeczne, jak i środowiskowe aspekty. Tym samym ustawa PACTE nawiązała do dwóch rdzennych ogniw postulatów zrównoważonego rozwoju. Zdaniem niektórych

48 Loi n° 2019-486 du 22 mai 2019 relative à la croissance et la transformation des entreprises, JO n° 0119 du 23 mai 2019, texte n° 2 – dalej ustawa PACTE.

49 H. Fleischer, *Unternehmensinteresse...*, s. 728.

50 Pogłębiona historycznoprawna analiza kształtowania się rozumienia pojęcia interesu spółki w prawie francuskim przekracza ramy niniejszego opracowania; por. wnikliwie: A. Pirovano, „La boussole” de la société. *Intérêt commun, intérêt social, intérêt de l'entreprise?*, „Recueil Dalloz” 1997, s. 189–202; D. Poracchia, D. Martin, *Regard sur l'intérêt social*, „Revue des sociétés” 2012, s. 475 i n.; H. Fleischer, *Unternehmensinteresse...*, s. 703–734; P. Le Cannu, B. Dondero, *Droit des sociétés*, Paris 2022, nb 276, s. 191–202; V. Martineau-Bourgrinaud, *La mutation de l'intérêt social ou de l'entreprise déboussolée. Mélanges en l'honneur d'Alain Couret*, Dalloz 2020, s. 55 i n.; P. Merle, A. Fauchon, *Droit commercial: Sociétés commerciales*, nb 70, s. 88–94.

51 D. Martin, *L'intérêt des actionnaires se confond-il avec l'intérêt social?* [w:] *Mélanges en l'honneur de Dominique Schmidt – Liber amicorum*, Joly, Paris 2005, s. 359 i n.; odmiennie, postrzegając interes spółki jako pochodną interesu wszystkich interesariuszy spółki, por. B. Teysié, *L'intérêt de l'entreprise, aspects de droit de travail*, „Recueil Dalloz” 2004, s. 1680 i n.

52 H. Fleischer, *Unternehmensinteresse...*, s. 723.

53 Wyrok SN z 5.11.2009 r., I CSK 158/09, OSNC 2010/4, poz. 63.

54 Por. D. Schmidt, *Les conflits d'intérêt des sociétés anonymes*, Joly, Paris 2004; P.-H. Conac, *Shareholders' duty not to abuse rights* [w:] *Shareholders Duties*, red. H.S. Birkmose, Kluwer Law International B.V., Alphen aan den Rijn 2017, s. 363 i n.; P. Merle, A. Fauchon, *Droit commercial: Sociétés commerciales*, nb 664, s. 794–796 i literatura tam powołana.

55 Por. P. Merle, A. Fauchon, *Droit commercial: Sociétés commerciales*, nb 469, s. 540–545 i literatura tam powołana.

56 Tak: P. Merle, A. Fauchon, *Droit commercial: Sociétés commerciales*, nb 70, s. 88.

57 H. Fleischer, *Unternehmensinteresse...*, s. 725.

58 M. Germain, V. Magnier, *Les sociétés commerciales*, Paris 2017, nb 1919; C. Hanoum, *Etudes à la mémoire de Bruno Oppetit (Mélanges)*, Paris 2009, s. 309.

59 Por. wnikliwe zestawienie poglądów: C. Clerc, *Sur la réforme de l'entreprise: l'objet social, objet de réforme sociale*, „Revue de droit de travail” 2018/2, s. 107–119; także: A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 43–44.

60 P.-H. Conac, *The reform...*, s. 213 i n.

61 N. Notat, J.-D. Sénard, *L'entreprise, objet d'intérêt collectif*, 9.03.2018 r. – dalej raport Notat-Sénard.

62 Raport Notat-Sénard, s. 4.

63 Raport Notat-Sénard, s. 6.

64 Raport Notat-Sénard, s. 3.

65 A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 45.

przedstawiciele doktryny doszło do swoistego poszerzenia pojęcia interesu spółki⁶⁶.

Biorąc pod uwagę, że kategoria interesu spółki w prawie francuskim, podobnie jak w innych rozwiniętych porządkach prawnych, stanowi „systemowy kompas”, rewizja treści art. 1833 C.civ. w sposób doniosły promieniuje na całość ładu korporacyjnego i w sposób wyrazisty rekonstruuje jego szkielet⁶⁷. Przede wszystkim dotyczy to zmian w zakresie obowiązków piastunów⁶⁸. Podobnie jak w polskim prawie spółek, to właśnie interes spółki należy uznać za podstawowy drogowskaz wyznaczający podstawowy wzorzec działania piastunów⁶⁹. Pokłosiem zmiany art. 1833 C.civ. była w konsekwencji nowelizacja art. L225-35 C.com., która dookreśliła obowiązki piastunów spółek kapitałowych w kontekście konieczności uwzględnienia przez nich społecznych i środowiskowych aspektów działalności spółki. Tym samym istotnym skutkiem zmiany może być pociągnięcie do odpowiedzialności cywilnej piastunów w przypadku, gdy zarząd nad spółką nie będzie sprawowany z uwzględnieniem społecznych ani środowiskowych aspektów jej działalności⁷⁰.

Uzasadnienie do ustawy PACTE przedstawia przyjęte rozwiązanie jako wyjaśniające, a nie rewolucjonizujące pojęcie interesu spółki, wskazując, że dochodzi jedynie do kodyfikacji wymogów wykreowanych już przez orzecznictwo⁷¹. Pogląd taki został także wyrażony w doktrynie⁷². Obawy przed ryzykami odpowiedzialności studzi również fakt wskazania wprost w uzasadnieniu ustawy PACTE, że obowiązek uwzględniania kwestii społecznych i środowiskowych w procesie wypełniania interesu spółki treścią nie tworzy po stronie piastunów zobowiązania rezultatu, tylko zobowiązanie starannego działania (fr. *obligation de moyen*)⁷³. Stanowi to asumpt dla przyjęcia przez niektórych przedstawicieli doktryny poglądu, że zmiana art. 1833 C.civ. wprowadziła jedynie formalny wymóg udokumentowania przez piastunów, że aspekty

społeczne i środowiskowe zostały wzięte pod uwagę w procesie decyzyjnym, jednocześnie nie kreując żadnego konkretnego obowiązku co do sposobu, w jaki powinno to nastąpić⁷⁴. W tym duchu wskazuje się, że nowelizacja nie narzuca hierarchii czynników kształtujących interes spółki⁷⁵, co powoduje, że zyskowność spółki może nadal być uważana za priorytetową⁷⁶. Silny sprzeciw wobec kwestii odpowiedzialności piastunów wyrażony w ramach francuskiego Senatu obrazuje jednak postrzeganie charakteru skutków nowelizacji art. 1833 C.civ. jako bardziej rewolucyjnych⁷⁷. Z jednej strony uwagi krytyczne doktryny odnoszące się ingerencji legislacyjnej w rozumieniu *intérêt social* dotyczyły szerokiego zakresu podmiotowego reformy, która objęła wszystkie typy spółek, niezależnie od zakresu ich wpływu na społeczeństwo i środowisko⁷⁸. Z drugiej strony niektórzy przedstawiciele doktryny krytykowali wprowadzone zmiany jako zbyt zachowawcze⁷⁹. W szczególności wskazywano, że w warstwie językowej przepisu niedostatecznie zostali uwzględnieni interesariusze spółki⁸⁰.

Rzeczywista efektywność wprowadzonych zmian zależy od możliwości ich skutecznego egzekwowania (ang. *enforcement*). W literaturze trafnie wskazuje się, że najistotniejsze będzie to, czy w praktyce osoby spoza grona współników, w szczególności organizacje pozarządowe zajmujące się kwestiami środowiskowymi, będą mogły na gruncie uchwalonych przepisów na drodze procesowej żądać wykonania obowiązku uwzględnienia społecznych i środowiskowych aspektów w zarządzaniu spółką⁸¹. W tym zakresie mogą pojawić się bariery procesowe związane z legitymacją czynną⁸², które są w doktrynie szerzej rozpoznane jako kluczowy czynnik uniemożliwiający skuteczne egzekwowanie obowiązków piastunów, a w ślad za tym upośledzające ich „rozliczalność” (ang. *director accountability*)⁸³.

66 P. Le Cannu, B. Dondero, *Droit...*, nb 301, s. 233; T. Massart, *Réforme des articles 1833 et 1835 du Code Civil: l'équilibre entre performance financière des sociétés*, „Gazette du Palais” z 18.12.2018 r., s. 51; A. Tardo, *Regard critique sur l'intérêt social et la raison d'être de la société dans la projet de loi PACTE*, „Recueil Dalloz” 2018/32, s. 1795 i n.; J. Paillusseau, *La mutation de la notion de société et l'intérêt social*, „Revue des sociétés” 2020/10, s. 523 i n.; G. Goffaux-Callebaut, *Loi Pacte et entreprises: une avancée pour la protection de l'environnement?*, „Droit de l'Environnement”, Paris 2019/5, s. 199–202; G. Goffaux-Callebaut, *Responsabilité sociale de l'entreprise et fonctions de l'intérêt social* [w:] *La notion d'intérêt(s) en droit*, red. V. Barbé, S. Mauclair, C. Guillerminet, Paris 2020/6, s. 33; G. Goffaux-Callebaut, *La notion d'intérêt social à l'épreuve des questions environnementales* [w:] *Les notions fondamentales du droit privé à l'épreuve des questions environnementales*, red. M. Mekki, Bruxelles 2016, s. 144.

67 Warto zauważyć, że na fali nowelizacji art. 1833 *Code civil* dokonała się również zmiana kodeksu dobrych praktyk spółek notowanych (AFEP-MEDEF), który wskazuje, że organ zarządczy podejmuje starania mające na celu promowanie długoterminowego tworzenia wartości spółki poprzez uwzględnianie społecznych i środowiskowych aspektów jej działalności; <https://afep.com/wp-content/uploads/2018/06/Afep-Medef-Code-revision-June-2018-ENG.pdf> (dostęp: 4.07.2022 r.).

68 P. Merle, A. Fauchon, *Droit commercial: Sociétés commerciales*, nb 70, s. 92.

69 Raport Notat-Sénard, s. 51.

70 Stanowi to novum szczególnie dla piastunów spółek nieobjętych wcześniej podobnymi implikacjami wynikającymi z reżimu raportowania niefinansowego; por. A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 49.

71 *Projet de la croissance et la transformation des entreprises (Loi PACTE)*, AN n° 1088, enregistré à la Présidence de l'Assemblée nationale le 19 juin 2018, s. 545 – dalej uzasadnienie ustawy PACTE.

72 P.-H. Conac, *The reform...*, s. 216; G. Ferrarini, *Redefining Corporate Purpose: Sustainability as a Game Changer* [w:] *Sustainable Finance in Europe. Corporate Governance, Financial Stability and Financial Markets*, red. D. Busch, G. Ferrarini, S. Grünewald, Cham 2021, s. 111; P.-H. Conac, *Le nouvel article 1833 du Code Civil français et l'intégration de l'intérêt social et de la responsabilité social d'entreprise: constat ou révolution?*, „Orizzonti del Diritto Commerciale” 2019/3, s. 500 i n.

73 Uzasadnienie ustawy PACTE, s. 547.

74 A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 48.

75 P. Le Cannu, B. Dondero, *Droit...*, nb 301, s. 233.

76 V. Magnier, Y. Paclot, *Le clair-obscur de la loi pacte: vers un nouveau paradigme de la gouvernance?* [w:] *Mélanges offerts au Professeur Alain Couret*, red. H. Le Nabasque, J.-M. Moulin, J. Moury, A. Sotiropoulou, Lefebvre-Dalloz, 2020, s. 121; A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 49; P.-H. Conac, *La réécriture des articles 1833 et 1835 du Code civil: révolution ou constat?*, „Revue der sociétés” 2018, s. 551–574.

77 P.-H. Conac, *Le nouvel...*, s. 501.

78 A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 46.

79 G. Ferrarini, *French...*, s. 112.

80 A. Couret, *Faut-il réécrire les articles 1832 et 1833 du code civil*, „Recueil Dalloz” 2017/5, s. 222–223.

81 P.-H. Conac, *The reform...*, s. 213 i n.

82 P.-H. Conac, *The reform...*, s. 213 i n.

83 Szerzej w tym zakresie por. szczególnie: C. Gerner-Beuerle, P. Paech, E.-P. Schuster, *Study on Directors' Duties and Liability*, kwiecień 2013, <https://ssrn.com/abstract=3886382> (dostęp: 4.07.2022 r.); A. Johnston, B. Sjäffell, *The EU's Approach to Environmentally Sustainable Business: Can Disclosure Overcome the Failings of Shareholder Primacy?* [w:] *Research Handbook on EU Environmental Law*, red. M. Peeters, M. Eliantonio, Paris 2020, s. 396–411.

5. Raison d'être

Drugim kluczowym elementem ustawy PACTE była nowelizacja treści art. 1835 C.civ., która *explicite* dopuściła określenie w umowie spółki (statucie) tzw. *raison d'être* (w dosłownym tłumaczeniu ‘sens bycia’, ang. *corporate*

purpose⁸⁴), rozumianego jako cel lub misja spółki, który przenika wszystkie jej sfery działania i służy jako drogowskaz dla najważniejszych decyzji strategicznych⁸⁵. Określenie przez spółkę swojego *raison d'être* ma charakter dobrowolny, a art. 1835 C.civ. w konsekwencji wpisuje się w kategorię przepisów pozwalających (ang. *enabling law*)⁸⁶. Treść art. 1835 C.civ. powinna być zatem rozumiana jako wyraźne „otwarcie furty” dla tych spółek, których tożsamość korporacyjna i cele nie mają być wyłącznie podporządkowane kryterium zyskowości⁸⁷. W raporcie Notat-Sénard podkreślono, że wyraźne dopuszczenie możliwości sformułowania *raison d'être* w statucie miało na celu zachęcenie francuskich spółek do podkreślenia ich „kolektywnego celu” (fr. *objet collectif*)⁸⁸ oraz wzmocnienia ich działań dla „pożądanego wspólnej przyszłości”⁸⁹.

W doktrynie podnosi się, że koncepcja *raison d'être*, w tym w szczególności jej odgraniczenie od interesu spółki (fr. *intérêt social*), pozostaje niejasna⁹⁰ i jest określana jako wyraz rozważań bardziej filozoficznych niż normatywnych, która usiłuje przenieść idee zrównoważonego ładu korporacyjnego ze sfery pasywno-reaktywnej (tj. unikania zjawisk niekorzystnych) do sfery proaktywnej (tj. dążenia do pozytywnych skutków działalności spółek w społeczeństwie)⁹¹. W tym ujęciu na tle praktyki francuskich spółek⁹² formułowanie *raison d'être* może być oceniane krytycznie jako swoisty „konkurs cnót”. Wskazuje się także na ryzyko używania *raison d'être* jako instrumentu czysto marketingowego⁹³.

Postępowanie spółki sprzeczne z jej *raison d'être* nie zostało wprost usankcjonowane⁹⁴. Podobnie jednak jak w przypadku art. 1833 C.civ., koncepcja *raison d'être* znajduje swoje odzwierciedlenie w przepisach dotyczących obowiązków piastunów ulokowanych w C.com. W sytuacji gdy *raison d'être* zostanie określony w statucie spółki, piastuni spółki powinni brać go pod uwagę w toku wykonywania swoich obowiązków⁹⁵. Oznacza to, że organ zarządzający powinien być w stanie wyjaśnić i udokumentować, w jaki sposób *raison d'être* spółki został uwzględniony w procesach decyzyjnych, a decyzja o zdefiniowaniu *raison d'être* w statucie wiąże się

w rezultacie z ryzykiem odpowiedzialności dyscyplinarnej⁹⁶ lub nawet cywilnoprawnej piastunów⁹⁷. Naturalnie – im bardziej precyzyjnie określone *raison d'être*, tym precyzyjniej kształtują się obowiązki piastunów, co w konsekwencji może zwiększać ryzyko odpowiedzialności⁹⁸. Co więcej, w przypadku spółek notowanych potencjalne zagrożenie stanowią również sankcje administracyjne lub karne w przypadku, gdy – przykładowo – emisja akcji lub obligacji wbrew deklaracjom nie służy realizacji celów spójnych z *raison d'être* spółki⁹⁹. Obawa przed tymi konsekwencjami może tłumaczyć, dlaczego obecnie tylko garstka notowanych spółek określiła *raison d'être* w treści statutu, a inne spółki preferują czynić to w odrębnych dokumentach strategicznych¹⁰⁰.

6. Certyfikacja *société à mission*

Trzecim filarem ustawy PACTE, dotyczącym zrównoważonego ładu korporacyjnego, było wykreowanie reżimu swoistej certyfikacji dla tzw. spółek z misją (fr. *société à mission*), który został implementowany w ramach L210-10 C.com. Tego rodzaju status jest dedykowany organizacjom, którym zależy na pogodzeniu dążenia do wyników ekonomicznych przy jednoczesnym wkładzie w interes ogólnospołeczny¹⁰¹.

Société à mission nawiązuje do koncepcji tzw. *benefit corporations*, których cele działania są nakierowane na realizację społecznej funkcji spółki i tym samym nie są podporządkowane bezwzględnemu i nadrzędnemu dążeniu do maksymalizacji zysku. W tym zakresie stanowią one wyraz koncepcji „zrównoważonego kapitalizmu” (fr. *capitalisme responsable*)¹⁰². Strategie regulacyjne wdrażające tę koncepcję mogą polegać na tworzeniu odrębnych typów spółek (np. w Stanach Zjednoczonych) lub na oznaczaniu takich spółek (ang. *labeling* – np. we Włoszech). Ten drugi wariant został przyjęty we Francji, gdzie każdy typ spółki może zostać zarejestrowany jako *société à mission*, jeżeli 1) określi w statucie swoje *raison d'être*, 2) wyznaczy cele społeczne i środowiskowe w ramach swojej działalności, 3) które będą poddawane określonej w statucie spółki systemowi kontroli, 4) a także weryfikacji przez niezależny organ zewnętrzny, oraz 5) dokona rejestracji tych celów w sądzie gospodarczym¹⁰³.

84 Takim tłumaczeniem posługuje się G. Ferrarini, *French...*, s. 112.

85 Raport Notat-Sénard, s. 49–50.

86 A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 54.

87 P. Le Cannu, B. Dondero, *Droit...*, nb 302, s. 234; H. Fleischer, Y. Chatard, *Zur Reform des französischen Gesellschaftsrechts durch die loi PACTE: Intérêt social – raison d'être – société à mission* [w:] *National, International, Transnational: Harmonischer Dreiklang im Recht, Festschrift für Herbert Kronke zum 70. Geburtstag*, red. Ch. Benicke, S. Huber, Gieseking, Bielefeld 2020, s. 1723 i n.

88 Raport Notat-Sénard, s. 6.

89 Raport Notat-Sénard, s. 42.

90 H. Fleischer, *Corporate Purpose: A Management Concept and its Implications for Company Law*, „European Company and Financial Law Review” 2021/2, s. 172; G. Ferrarini, *French...*, s. 112; A. Pietrancosta, *Intérêt social et raison d'être. Considérations sur deux dispositions clés de la loi PACTE amendant le droit commun des sociétés*, „Annales des Mines-Realites industrielles” 2019/4, s. 55–59. Zob. także: <https://atos.net/fr/a-propos-d-atos> (dostęp: 4.07.2022 r.); P. Merle, A. Fauchon, *Droit commercial: Sociétés commerciales*, nb 70, s. 93.

91 Por. A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 55, który posługuje się obrazowym pojęciem „prawnego UFO” (ang. *legal UFO*) oraz P.-H. Conac, *The reform...*, s. 216, który porównuje koncepcję *raison d'être* do niemieckiego *Dasein*.

92 Por. przykłady *raison d'être* formułowanych przez francuskie spółki oraz wnikliwe przywołane wyniki badań empirycznych: A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 55, który posługuje się obrazowym pojęciem „prawnego UFO” (ang. *legal UFO*).

93 Por. A. Pietrancosta, *Intérêt...*, s. 55–59. Zob. także: <https://atos.net/fr/a-propos-d-atos> (dostęp: 4.07.2022 r.); <https://www.veolia.com/fr/groupe/profil/ressourcer-le-monde> (dostęp: 4.07.2022 r.).

94 P. Merle, A. Fauchon, *Droit commercial: Sociétés commerciales*, nb 70, s. 93.

95 Art. L225–35 *Code de Commerce*.

96 H. Fleischer, *Corporate...*, s. 173.

97 A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 58; P. Merle, A. Fauchon, *Droit commercial: Sociétés commerciales*, nb 70, s. 93; H. Fleischer, *Corporate...*, s. 176.

98 G. Ferrarini, *French...*, s. 112.

99 S. Martin-Gousset, *La raison d'être des sociétés à mission: une aubaine pour les actionnaires activistes?*, „Bulletin Joly Sociétés” 2020/10, s. 49.

100 A. Pietrancosta, *Codification...*, s. 59.

101 Szerzej por. R. Mortier, *La des sociétés à mission en France et dans le monde*, „Journal des des sociétés” 2019/7, s. 17; D. Autissier, L. Bretones, E. Jacquillat, T. Sibieude, D.G. Martin, *Entreprises à mission et raison d'être. Changer l'entreprise pour un monde plus durable*, Dunod, Malakoff 2020; E. Cohen, *La société à mission*, Hermann, Paris 2019; P.-Y. Bérard, *L'intérêt social et la raison d'être des sociétés*, „Revue Banque” 2018/823, s. 83 i n.; I. Urbain-Parleani, *La raison d'être des sociétés dans le projet de loi PACTE du 19 juin 2018*, „Revue des sociétés” 2018, s. 623 i n.; A. Menais, *Raison d'être, responsabilité et engagement. L'entreprise au-delà du capitalisme*, LexisNexis, Paris 2021.

102 P. Merle, A. Fauchon, *Droit commercial: Sociétés commerciales*, nb 70, s. 93.

103 Art. L210–10 *Code de Commerce*.

W ramach raportu pt. *Baromètre de l'Observatoire*, przygotowanego przez tzw. Obserwatorium Spółek z Misją (fr. *Observatoire de Sociétés à Mission*), odnotowano, że w czwartym kwartale 2021 r. liczba *société à mission* zwiększyła się o całe 13% w relacji do poprzedniego kwartału, osiągając tym samym ogólną liczbę 505. Do tej puli zaliczano jedynie spółki, które dokonały już odpowiednich zmian w ramach swoich statutów, zatem w rzeczywistości liczba ta może być większa, biorąc pod uwagę, że szacunkowy czas formalnoprawnej finalizacji transformacji w *société à mission* wynosi w chwili obecnej od 6 do 18 miesięcy¹⁰⁴. Obecnie statusem *société à mission* legitymuje się m.in. Danone¹⁰⁵, Yves Rocher¹⁰⁶, Camif¹⁰⁷ czy Maif¹⁰⁸.

Zarządzający spółkami pozytywnie oceniają tę zmianę i wskazują w ankietach, że sprzyja ona promowaniu zaangażowania wśród pracowników i przyciąganiu nowych talentów, a także podejmowaniu aktywnych działań na rzecz środowiska i inicjatyw społecznych, zarówno zewnętrznych, jak i w ramach organizacji¹⁰⁹.

Warto odnieść się również do specjalnej procedury przewidzianej w art. L210-11 C.com., która znajdzie zastosowanie w sytuacji, gdy okoliczności wyróżniające określone w art. L210-10 C.com. nie zostaną spełnione lub gdy brak przestrzegania wyznaczonych przez spółkę celów społecznych lub środowiskowych zostanie stwierdzony w ramach opinii niezależnego organu zewnętrznego. Ustawodawca przewidział, że w takim przypadku prokurator lub każda zainteresowana osoba może zwrócić się do prezesa sądu celem zobowiązania, w razie potrzeby pod rygorem kary, przedstawiciela spółki do usunięcia informacji o statusie *société à mission* ze wszystkich aktów, dokumentów czy elektronicznych środków komunikacji¹¹⁰.

7. Konkluzje

Francuską transformację w kierunku zrównoważonego ładu korporacyjnego charakteryzuje wielość zastosowanych strategii regulacyjnych. Czyni to Francję z pewnością pod kątem ilości i tempa zmian liderem wśród europejskich i światowych ustawodawców. Znalazło to odzwierciedlenie w projekcie CSDDD, który sądząc zarówno po treści, jak i memorandum wprowadzającym, pozostaje pod silnym wpływem francuskich rozwiązań. Należy się w konsekwencji spodziewać, że potencjalny nowy kształt zharmonizowanych unijnych przepisów wdrażających ideę zrównoważonego ładu korporacyjnego będzie co najmniej

w części rezultatem transplantacji francuskich reform. Polski i europejski naukowy dyskurs nad zrównoważonym ładem korporacyjnym może w fundamentalny sposób zyskać na czerpaniu z doświadczeń francuskich. Z tego względu analiza prawnoporównawcza wydaje się w kontekście pytania o przyszłość polskiego zrównoważonego ładu korporacyjnego ze wszech miar kluczowa. Uwagi wymagają przy tym w szczególności głosy francuskiej doktryny wyrażające krytyczne poglądy wobec przyjętych rozwiązań i sygnalizujące pojawiające się w praktyce problemy ich stosowania.

Abstract

dr Anne-Marie Weber, LL.M. Berkeley

The author is an assistant professor at the Department of Commercial Law, Faculty of Law and Administration, University of Warsaw, Poland
(ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7164-7571>).

Aleksandra Szczesna

The author is a trainee attorney at law at the Warsaw Bar Association of Attorneys at Law, Poland
(ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8853-9048>).

Authors' contributions:

Anne-Marie Weber – 60%
Aleksandra Szczesna – 40%

Sustainable Corporate Governance En Français

Keywords: *sustainable corporate governance, sustainable development, value chain, due diligence, company interest*

This paper continues reflections on the importance of sustainable corporate governance as a direction for the evolution of Polish company law. The introductory article presented the key concepts and identified the institutions of company law that are relevant from the perspective of the postulate of sustainable corporate governance. In addition, it outlined the state of international academic debate and reform trends in EU law. This comparative law paper aims to provide an insight into the approach to sustainable corporate governance adopted in French law.

Bibliografia / References

- Albert M., *Kapitalizm kontra kapitalizm*, Kraków 1994.
Autissier D., Bretones L., Jacquillat E., Sibieude T., Martin D.G., *Entreprises à mission et raison d'être. Changer l'entreprise pour un monde plus durable*, Dunod, Malakoff 2020.
Barsan I., *Corporate accountability: non-financial disclosure and liability – A French perspective*, „European Company and Financial Law Review” 2017/3.
Bérard P.-Y., *L'intérêt social et la raison d'être des sociétés*, „Revue Banque” 2018/823.
Bloomberg, *TotalEnergies Starts Pullback From Russia With \$4 Billion Charge*, 27.04.2022 r., <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-04-27/totalenergies-takes-4-1-billion-charge-on-russian-lng-project> (dostęp: 4.07.2022 r.).
Bommier S., Chatelain L., Loyer C., *Le radar du devoir de vigilance. Identifier les entreprises soumises à la loi*, 2021, <https://plan-vigilance.org/wp-content/uploads/2021/07/2021-07-05-Radar-DDV-Rapport-2021.pdf> (dostęp: 4.07.2022 r.).

104 Observatoire de Sociétés à Mission, *Baromètre de l'Observatoire. Cinquième portrait des sociétés à mission*, marzec 2022 r., https://uploads-ssl.webflow.com/5f0482651f0a7d3558f6a617621fdd67713abc375a06c770_Cinquieme%20barom%6C3%A8tre%20-%20Observatoire%20des%20Soci%C3%A9s%20%C3%A9s%20%C3%A0%20Mission.pdf (dostęp: 30.03.2022 r.).

105 <https://www.danone.com/fr/about-danone/sustainable-value-creation/danone-entreprise-a-mission.html> (dostęp: 4.07.2022 r.).

106 <https://groupe-rocher.com/actualites/entreprise-mission> (dostęp: 4.07.2022 r.).

107 <https://www.camif.fr/lesbelleshistoires/la-camif-une-entreprise-mission-la-francaise.html> (dostęp: 4.07.2022 r.).

108 <https://entreprise.maif.fr/cms/render/live/entreprise/etre-societe-a-mission> (dostęp: 4.07.2022 r.).

109 Observatoire de Sociétés à Mission, *Baromètre...*, s. 3.

110 Por. szerzej: R. Dalmau, *Les sociétés à mission: quelle nature et quelles sanctions?*, „La Semaine juridique – Édition Entreprise et affaires” 2020/13, s. 1136 i n.

- Clerc C., *Sur la réforme de l'entreprise: l'objet social, objet de réforme sociale*, „Revue de droit de travail” 2018/2.
- Cohen E., *La société à mission*, Hermann, Paris 2019.
- Conac P.-H., *La réécriture des articles 1833 et 1835 du Code civil: révolution ou constat?*, „Revue der sociétés” 2018.
- Conac P.-H., *Le nouvel article 1833 du Code Civil français et l'intégration de l'intérêt social et de la responsabilité social d'entreprise: constat ou révolution?*, „Orizzonti del Diritto Commerciale” 2019/3.
- Conac P.-H., *Shareholders' duty not to abuse rights [w:] Shareholders Duties*, red. H.S. Birkmose, Kluwer Law International B.V., Alphen aan den Rijn 2017.
- Conac P.-H., *The reform of articles 1833 on social interest and 1835 on the purpose of the company of the French Civil Code: recognition or revolution [w:] Festschrift für Karsten Schmidt zum 80. Geburtstag*, t. 1, Monachium 2019.
- Conseil général de l'économie, A. Duthilleul, M.M. de Jouvenel, *Evaluation de la mise en oeuvre de la loi n° 2017-399 du 27 mars 2017 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et entreprises donneurs d'ordres*, styczeń 2020, www.economie.gouv.fr/files/files/directions_services/cge/devoirs-vigilances-entreprises.pdf (dostęp: 4.07.2022 r.).
- Couret A., *Faut-il réécrire les articles 1832 et 1833 du code civil*, „Recueil Dalloz” 2017/5.
- Cuzacq N., *Le nouveau visage du reporting extra-financière*, „Revue des sociétés” 2018.
- Dalmay R., *Les sociétés à mission: quelle nature et quelles sanctions?*, „La Semaine juridique – Édition Entreprise et affaires” 2020/13.
- Damien R., *L'urgence écologique, un nouvel objet politique?* [w:] *Le monde émergent*, t. 1, *Les nouveaux défis environnementaux*, red. Y.-Ch. Zarka, Paris 2010.
- Ferrarini G., *Redefining Corporate Purpose: Sustainability as a Game Changer [w:] Sustainable Finance in Europe. Corporate Governance, Financial Stability and Financial Markets*, red. D. Busch, G. Ferrarini, S. Grünwald, Cham 2021.
- Fleischer H., Chatard Y., *Zur Reform des französischen Gesellschaftsrechts durch die loi PACTE: Intérêt social – raison d'être – société à mission [w:] National, International, Transnational: Harmonischer Dreiklang im Recht, Festschrift für Herbert Kronke zum 70. Geburtstag*, red. Ch. Benicke, S. Huber, Gieseck, Bielefeld 2020.
- Fleischer H., *Corporate Purpose: A Management Concept and its Implications for Company Law*, „European Company and Financial Law Review” 2021/2.
- Fleischer H., *Unternehmensinteresse und intérêt social: Schlüsselfiguren aktienrechtlichen Denkens in Deutschland und Frankreich*, „Zeitschrift für Unternehmens- und Gesellschaftsrecht” 2018.
- de Freitas Netto S.V., Sobral M.F.F., Ribeiro A.R.B., da Luz Soares G.R., *Concepts and forms of greenwashing: a systematic review*, „Environmental Sciences Europe” 2020/32.
- Germain M., Magnier V., *Les sociétés commerciales*, Paris 2017.
- Gerner-Beuerle C., Paech P., Schuster E.-P., *Study on Directors' Duties and Liability*, kwiecień 2013, <https://ssrn.com/abstract=3886382> (dostęp: 4.07.2022 r.).
- Goffaux-Callebaut G., *La notion d'intérêt social à l'épreuve des questions environnementales [w:] Les notions fondamentales du droit privé à l'épreuve des questions environnementales*, red. M. Mekki, Bruxelles 2016.
- Goffaux-Callebaut G., *Loi Pacte et entreprises: une avancée pour la protection de l'environnement?*, „Droit de l'Environnement”, Paris 2019/5.
- Goffaux-Callebaut G., *Responsabilité sociale de l'entreprise et fonctions de l'intérêt social [w:] La notion d'intérêt(s) en droit*, red. V. Barbé, S. Mauclair, C. Guillerminet, Paris 2020/6.
- Hannoun C., *Etudes à la mémoire de Bruno Oppetit (Mélanges)*, Paris 2009.
- Johnston A., Sjäfjell B., *The EU's Approach to Environmentally Sustainable Business: Can Disclosure Overcome the Failings of Shareholder Primacy? [w:] Research Handbook on EU Environmental Law*, red. M. Peeters, M. Eliantonio, Paris 2020.
- Koivurova T., *Due Diligence [w:] Max Planck Encyclopaedia of Public International Law*, red. R. Wolfrum, Oksford 2010.
- Le Cannu P., Dondero B., *Droit des sociétés*, Paris 2022.
- Les Echos, *Des ONG demandent le départ de TotalEnergies de la Russie*, 15.03.2022, <https://www.lesechos.fr/industrie-services/energie-environnement/des-ong-demandent-le-depart-de-totalenergies-de-la-russie-1393591> (dostęp: 4.07.2022 r.).
- Magnier V., *Old-Fashioned yet Innovative. Corporate Law, Corporate Governance and Sustainability in France [w:] The Cambridge Handbook of Corporate Law, Corporate Governance and Sustainability*, red. B. Sjäfjell, M. Bruner, Cambridge 2019.
- Magnier, Paclot Y., *Le clair-obscur de la loi pacte: vers un nouveau paradigme de la gouvernance?* [w:] *Mélanges offerts au Professeur Alain Couret*, red. H. Le Nabasque, J.-M. Moulin, J. Moury, A. Sotiropoulou, Lefebvre-Dalloz, 2020.
- Malecki C., *Devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre: la France peut-elle faire cavalier seul?*, „Bulletin Joly Sociétés” 2015/4.
- Malecki C., *Le devoir de vigilance des sociétés mères et entreprises donneurs d'ordres: était-ce bien raisonnable?*, „Bulletin Joly Sociétés” 2017/5.
- Malecki C., *Responsabilité sociale des entreprises. Perspectives de la gouvernance d'entreprise durable*, Paris 2014.
- Martin D., *L'intérêt des actionnaires se confond-il avec l'intérêt social?* [w:] *Mélanges en l'honneur de Dominique Schmidt – Liber amicorum*, Joly, Paris 2005.
- Martineau-Bourgninaud V., *La mutation de l'intérêt social ou de l'entreprise déboussolée. Mélanges en l'honneur d'Alain Couret*, Dalloz 2020.
- Martin-Goussset S., *La raison d'être des sociétés à mission: une aubaine pour les actionnaires activistes?*, „Bulletin Joly Sociétés” 2020/10.
- Marx A., Bright C., Wouters J., *Access to legal remedies for victims of corporate human rights abuses in third countries*, Lowanium 2019, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/603475/EXPO_STU\(2019\)603475_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/603475/EXPO_STU(2019)603475_EN.pdf) (dostęp: 4.07.2022 r.).
- Massart T., *Réforme des articles 1833 et 1835 du Code Civil: l'équilibre entre performance financière des sociétés*, „Gazette du Palais” z 18.12.2018 r.

Menais A., *Raison d'être, responsabilité et engagement. L'entreprise au-delà du capitalisme*, LexisNexis, Paris 2021.

Merle P., Fauchon A., *Droit commercial: Sociétés commerciales*, Dalloz 2022.

Moreau M.-A., *L'originalité de la loi française du 27 mars 2017 relative au devoir de vigilance dans les chaînes d'approvisionnement mondiales*, „Droit social” 2017/10.

Mortier R., *La des sociétés à mission en France et dans le monde*, „Journal des des sociétés” 2019/7.

OECD, *Wytyczne OECD dotyczące należytej staranności w odpowiedzialnym prowadzeniu działalności biznesowej*, 2018, <http://mneguidelines.oecd.org/oecd-due-diligence-guidance-for-responsible-business-conduct-polish-version.pdf> (dostęp: 4.07.2022 r.).

Pachocka M., *Model kapitalizmu we Francji w świetle wybranych koncepcji badawczych* [w:] *Kapitalizm czy kapitalizmy? Anatomia i ewolucja formacji*, red. J. Osiński, Warszawa 2012.

Paillusseau J., *La mutation de la notion de société et l'intérêt social*, „Revue des sociétés” 2020/10.

Pietrancosta A., *Codification in company law of general CSR requirements. Pioneering recent French reforms and EU perspectives*, „European Corporate Governance Institute – Law Working Paper” 2022/639, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4083398 (dostęp: 4.07.2022 r.).

Pietrancosta A., *Intérêt social et raison d'être. Considérations sur deux dispositions clés de la loi PACTE amendant le droit commun des sociétés*, „Annales des Mines-Realites industrielles” 2019/4.

Pirovano A., „La boussole” de la société. *Intérêt commun, intérêt social, intérêt de l'entreprise?*, „Recueil Dalloz” 1997.

Poracchia D., Martin D., *Regard sur l'intérêt social*, „Revue des sociétés” 2012.

Reygrobelle A., *Devoir de vigilance ou risque d'insomnies?*, „Revue Lamy Droit des affaires” 2017/128.

de Saint-Affrique D., *De l'opportunité de légiférer sur le devoir de vigilance: choix compassionnel pertinent ou inadapté?*, „La Semaine Juridique Entreprise et Affaires” 2017/5.

Schmidt D., *Les conflits d'intérêt dans la société anonyme*, Joly, Paris 2004.

Seele P., Gatti L., *Greenwashing revisited: in search of a typology and accusation-based definition incorporating legitimacy strategies*, „Business Strategy and the Environment” 2015/2.

Tardo A., *Regard critique sur l'intérêt social et la raison d'être de la société dans la projet de loi PACTE*, „Recueil Dalloz” 2018/32.

Teysié B., *L'intérêt de l'entreprise, aspects de droit de travail*, „Recueil Dalloz” 2004.

Torres-Cortés F., Salinier C., Deringeri H. i in., *Study on due diligence requirements through the supply chain: final report*, Helsinki 2020, <https://data.europa.eu/doi/10.2838/39830> (dostęp: 4.07.2022 r.).

TotalEnergies, *Russia: TotalEnergies Shares Its Principles of Conduct*, <https://totalenergies.com/media/news/press-releases/russia-totalenergies-shares-its-principles-conduct> (dostęp: 4.07.2022 r.).

Trébulle F.G., *L'environnement en droit des affaires* [w:] *Aspects actuels du droit des affaires. Mélanges en l'honneur de Yves Guyon*, Dalloz 2003.

Urbain-Parleani I., *La raison d'être des sociétés dans le projet de loi PACTE du 19 juin 2018*, „Revue des sociétés” 2018.

Weber A.-M., Mazur Z., Szczęsna A., *Zrównoważony ład korporacyjny (sustainable corporate governance) – kierunek ewolucji polskiego prawa spółek?*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2022/6.

REKLAMA

Całe prawo w jednym miejscu Prawo.pl

Serwis
Prawo.pl to:

aktualne
informacje
prawne

wywiady, opinie
i komentarze
ekspertów

najnowsze
wyroki polskich
i unijnych sądów

zespół
doświadczonych
dziennikarzy

 Wolters Kluwer

LEX